

לקט:

הוראת אמנות, תכנון ותוכניות לימודים

עמי שטייניץ

אפריל, 1997

ניסוח מטרות הוראת האמנות ופיתוח שיטות הלימוד בבתי הספר נתונים בתהליך מהותי של שינוי. מראשית שנות השמונים שולבו בהוראת האמנות גישות חדשות המרחיבות את תפיסת ההוראה. מרכז תשומת הלב שהוענק בעבר לפעילות היצירה המעשית מתפתח בעקביות אל מכלול הכולל התבוננות, פרשנות והערכה של השפה החזותית. הוראת האמנות קשורה יותר ויותר עם מושגים תרבותיים, חברתיים, תקשורתיים ויצירתיים של הלשון החזותית. אלה מחייבים הערכה ושינוי של דרכי החשיבה ואופן העבודה. ניסוח חדש של הגדרות, מטרות, תכנון תוכנית הלימודים והעבודה המעשית בבית הספר תלויים יותר מתמיד בשיתוף ובמעורבות המורה לאמנות. מורכבות הגדרתם של תכנים, אמצעים ומטרות הוראה מקשה על ניהול ממורכז של תוכניות לימודים. שינוי תפיסת הוראת האמנות משיעור ציור אל פעילות תרבותית הכוללת הקשרים חברתיים, בין תחומיים, תקשורתיים וממוחשבים אינו מאפשר שירטוט אחיד של הרכב השיעור ושל תכני ההוראה. הוראת האמנות תתבסס על מבנה הנחיה פתוח, המעוצב בידי המורה. דפוסי ההוראה יפותחו תוך דיון והחלפת ידע שיערכו עם מורים בסביבה המקומית ובארצות אחרות. מערכת ההנחיה, ההוראה והחלפת המידע צריכה ללוות את כל שלבי העבודה בכיתה. אמצעי תקשורת מתקדמים: מחשב, טלוויזיה בכבלים, אינטרנט ועוד יאפשרו למורה ולתלמידים לאסוף מידע, להחליף דעות וללמוד מניסיונם של אחרים.

הוראת האמנות מייצגת פן מעשי של הקניית ערכי תרבות. באמצעות הוראת האמנות הוכשים הילדים ניסיון והבנה של המהלך הרעיוני, הצורני, והיצירתי הקשור בחומרים חזותיים ואת השפעתם. ממד העומק התרבותי בו מתנסים הילדים נועד להעביר אליהם את משמעות מושג היצירה תוך שילוב עבודה מעשית בתחומי השפה והיצירה החזותית: וידאו, גרפיקה, אדריכלות, עיצוב, צילום, מיצב, ציור, מחשב, פיסול, קולנוע ומיצג.

התפיסה, התחושה, הרגש, החשיבה והפענוח שמעניקה הראיה קשורים ביכולת להתבונן, להבין, לחוש ולפרש. כלי התצוגה השונים של התרבות החזותית: תערוכה, גלריה, מוזיאון, תמרור, לוח מודעות, פרסומות, ספרים, עיתונים, חלונות ראווה, סביבה לימודית, נוף, בניינים, מוצרים, רחובות, טלוויזיה, הצגה, סרט ומציאות מדומה מפעילים אפשרויות של התבוננות, בחירה, הבנה סקרנות, הרגשה, והעדפה.

הכתיבה והשיח אודות אמנות: ביקורת, סקירה, תולדות האמנות, אסתטיקה, פגישות עם אמנים, סרטי תעודה, דיונים וסימפוזיונים חושפים את הדעות המגוונות ואת התפיסות השונות של הסביבה החזותית. מפגש של פרשנויות מעיד על הפעולה הרב תרבותית של פעולות הראיה והיצירה.

התרחבות תפיסת הוראת האמנות משפיעה על גיבוש תוכנית הלימודים. המורה לאמנות זוכה למעמד משמעותי יותר כמי שמתווה את מסלול התכנים ואת אופני ההוראה. חשיבה ויישום של שיטות עבודה לא יערכו על פי דפוסים היררכיים, אלא על סמך הקשרים הנוצרים כתוצאה מנטיות המורה ומתגובות הילדים. תוכניות הלימודים יתבססו על שיח מתמיד בין כל האנשים והגופים העוסקים בתחום. מערכות ידע ותקשורת ממוחשבים ישמשו מאגרים ללימוד ולהעברת מידע.

האחריות האישית הגוברת של המורה לגיבוש תוכנית הלימודים ולמימושה מעלה לדיון שלושה מרכיבים עיוניים: מהות ההוראה, דמות המורה ותכני ההוראה. הבנה חדשה של שלושת המרכיבים תאפשר פיתוח דרכי הוראה שיענו על הצרכים המורכבים של הוראת האמנות בעידן התקשורת והמידע של ראשית שנות האלפיים.

מהות הוראת האמנות

במוקד הוראת האמנות ניצבת התובנה האישית שמקנה העיסוק במושג היצירה. צפייה, קליטה, ביקורת, רגש, סקרנות, הקשר, שייכות, בחירה, מקוריות ומיומנות מייצגים מרכיבים חשיבתיים אותם מפעילים הילדים בזמן שיעור האמנות. מרכיבים אלה מתקיימים במהלך ההתרחשות החזותית ומאפשרים את הבנת תהליכי היצירה. התנסות זו נכונה עבור כל ילד, בכל אחד משלבי ההתפתחות והלימוד. הוראת האמנות מעודדת גיבוש מניע אישי לרכישת ידע ולפיתוח עצמאי של אפשרויות יצירה. האחריות לקלוט, לבחור ולפתח ביטויים חזותיים משפיעה על ניסוח תפיסה ייחודית, ייצוגה ופירוש הקשריה. הוראת האמנות מכוננת את הילד ליצור על פי כיווני סקרנות אותם חקר, פיתח ויצר. השפה החזותית משלבת בין ביטויים צורניים, תוכניים, בין תחומיים ואישיים.

בחירה, חקר, התנסות, יצירה, תצוגה ודיון מקנים לילדים התנסות בחוויה של יצירת האמנות ובהקשריה. מרכיבים אלה פועלים בכיוונים שונים. ניתן דרכם להגיע אל תוצרים של עבודה חזותית, ואפשר באמצעותם לעסוק בסקירה, ביקורת ודיון של השפה החזותית. הבנה של ביטוי אמנותי או חזותי אינה בהכרח תוצאה של עבודה בחומרים. צפייה, לימוד, שיח וקתיבה אודות התרבות והקשריה מכשירים גם כן לקראת הבנת מהותה. הוראת אמנות אינה כרוכה בחוויה המעשית בלבד. הבנה והתנסות עיוניים של צרכי ותוצרי התרבות שמפיק האדם מבהירה את המניעים האנושיים לקיום היצירה החזותית.

הצד המעשי והצד העיוני של פעילות חזותית קשורים בהתנסות אישית. הפעלה ממשית של יסודות חקר, התנסות ויצירה קובעים את איכות החוויה התרבותית של הילדים. באמצעות עבודה מעשית ובאמצעות הכנת תיק עבודות, כתיבת עיתון, הפקת סרטי וידאו, פיתוח משחקים, אוצרות תערוכות, שיח גלריה, תוכניות רדיו, פגישות עם אמנים והקמת אתרים ברשתות מחשבים, נערכים המפגשים המציאותיים בין הילדים לבין החיים התרבותיים. קירבה אישית של הילד להתנסות תרבותית תושג על ידי האפשרות לבחור נושאים השייכים לעולמו החברתי והתרבותי ובאמצעות עיסוק בעניינים המבטאים את רוח הזמן של תקופתו.

דמות המורה

למורה תפקיד עיקרי בכינון כל אפשרות של שינוי דפוסי ההוראה ותכנון תוכנית הלימודים. הוראת האמנות, בהתאם לכיווני ההתפתחות העכשוויים של התחום, משמשת דוגמה לנחיצות של התאמה אישית בין עולם המורה לבין תכנית ותכני הלימודים. מעשה האמנות נובע מיצירה אישית או מעבודה משותפת של בעלי עניין. האמנות, מבחינה מעשית ומבחינה עיונית, היא שדה פעולה אנושי רחב יריעה אותו ניתן להורות, להנחות ולהדריך במגוון עשיר של דרכים, שיטות וגישות. תחומי האמנות והתרבות מתפתחים ומשתנים בהתמדה. כתוצאה מכך לא ניתן להגדירם במסגרת תוכניות הוראה קבועות. לימודי האמנות מתבססים על יצירת תובנה הנובעת מהזדהות של הילדים עם עבודתם. בחירה אישית מבהירה את משמעות התהליך האמנותי ומשפיעה על איכות ההוראה. בחירה אישית וסקרנות מתחילים במורה לאמנות. הנחיית אמנות תהא משמעותית יותר אם תיערך באמצעות נושאים ושיטות קרובים ומעניינים עבור המורה. לימודי האמנות אינם תחום הוראה במובן המקובל של המילה. העיסוק באמנות מושתת על יצירה אישית עבור המורה ועבור התלמידים.

הוראת אמנות משמעה קיום מתמיד, מעודכן ומתפתח של תהליך יצירתי על ידי המורה. על בסיס תהליך אישי של המורה ניתן לפתח אפשרויות בחירה עבור התלמידים ולהעשירם

בדרכי יצירה, התבוננות ופרשנות. תוכנית ההוראה המפותחת על ידי המורה נובעת מתחומי העניין האמנותיים של המורה. התפתחות תוכנית הלימודים מושפעת מהעדפה פרטית של המורה ומהבחירה האישית הנעשית, בהנחיית המורה, על ידי התלמידים. תגובות הילדים והקשר בין בחירת המורה לבחירת הילדים בונים את תחושת השייכות החיונית להבנת תהליכים יצירתיים.

אחריות ומעורבות אישיים מחייבים יחס מיוחד עם התלמידים ומעמד ייחודי של המורה במבנה ההוראה של בית הספר. פיתוח אישי של תוכנית הלימודים שונה ממבני הוראה מקובלים. בניית חווית היצירה, הניסיון והידע התרבותי נערכים ללא סדר התפתחותי או היררכי קבוע. הידע האמנותי נבנה תוך צירוף של פעולות הקשורות בשיעורי האמנות, בפעילות התקשורתית של בית הספר, בשיתוף בין תחומי ההוראה ובשייכות הקהילתית של בית הספר. הוראת האמנות מנתבת את תכניה דרך המרכיבים השונים של פעילות בית הספר תוך הבנת מידת ההשפעה המשמעותית שיש לשפה החזותית על תפיסה ועל לימוד. כל שלב של פעילות חזותית כולל את האפשרות לשלב את מרכיבי הוראת האמנות: בחירה, יצירה, התבוננות, פרשנות, תולדות האמנות, ביקורת והערכה.

התהליך היצירתי המלווה את המורה בעבודת ההוראה חיוני לגיבוש דרכי ותכני העבודה עם הילדים. התהליך היצירתי אינו מתבסס רק על העבודה האמנותית של המורה. תהליך זה משקף את סך כל האמצעים היצירתיים, העיוניים, הביקורתיים והתקשורתיים שחווה המורה. על מנת לקבוע את מוקדי העניין האישיים שיתורגמו לתכני ההוראה בבית הספר דרושים ידיעה, הכרה והבנה של מכלול האפשרויות התרבותיות. רכישת ידע, ביקור בגלריות ובמוזיאונים וחילופי ידע חיוניים לביסוסם של שלושה מרכיבים: חיזוק תפיסת והבנת התכנים המועדפים על המורה, הכרת המרכיבים שנבחר לא להשתמש בהם והיכולת להתאים את תכני ההוראה על פי ההתפתחויות בכיתה וההיענות לבחירת הילדים. הבחירה האישית של המורה משמשת נקודת היציאה אל נתיב של שיח עם הילדים, בית הספר, הקהילה, עולם

האמנות ומערכת הוראת האמנות. תפקיד המורה לגבש נקודת מבט אישית ולפתח יכולת קריאה ודיון שיאפשרו התנסות במשמעות היצירה ובהקשריה התרבותיים. תהליך היצירה מושתת על סקרנות אמנותית הכוללת כתיבה, תיעוד, צילום, פרסום, פיסול, ציור, שיחה, קריאה, עיצוב, תכנון, שרטוט והצגה של תכנים חזותיים, תרבותיים וחברתיים.

תכני ההוראה

כיוון ההוראה הנבחר על ידי המורה והתכנים הנקבעים ומתרחשים בכיתה מסמנים נתיב הנוגע במוקדים שונים של שדה היצירה, האמנות והתרבות. כל בחירה מסמנת שני מצבים: מה שנבחר כחומר מתאים לעבודה ולהוראה מגדיר גם את מה שלא נבחר. בחירה אישית של תכנים פועלת על סמך מודעות והכרות גם עם מה שלא נבחר. פעולת הבחירה בוררת בין מספר אפשרויות ומעדיפה מתוכן דרך מסוימת. מרכיבים תוכניים שעלו כאפשרות אך אינם נבחרים, עשויים להופיע מחדש בנסיבות אחרות. גיבוש אישי של תכני ההוראה מחייב את המורה לכונן מערכת ביקורת פרטית הממפה את שדה התרבות ומסמנת הן את התכנים שנבחרו בתהליך הלימודים, והן את הנושאים אליהם ניתן עוד להגיע. מפת שדה התרבות מכילה את כלל הידע הקשור לתולדות האמנות, ביקורת, אסתטיקה, רב תחומיות, טכניקות, גישות הוראה, תקשורת, ראייה, התנהגות ויצירה. כינון אישי של מפת שדה התרבות נסמך על ידע הנצבר בלימודים, ניסיון חיים, יצירה, הוראה, עדכון, דו-שיח ומדיון מקצועי. מודעות, הכרה ובחירה מנתבים את מסלול הסקרנות, והיצירה של הוראת האמנות.

השימוש בדימויי השדה או המפה בדיון אודות תכנון תוכנית הלימודים בא להציב את הבחירה האישית במקום יחסי מתאים. בחירה אישית של תכני ההוראה מעניקה למורה מידה גבוהה של יוזמה, עצמאות ואחריות. בחירה אישית ממקמת את מושגי היצירה בבסיס עבודת המורה, מעניקה תחושת כיוון ומקנה הרגשת שייכות. מרכיבים אלה מתקיימים במידה נכונה רק על סמך יחסיותם. האפשרות האישית לבחור משמעה הכרה בזכות הבחירה ובשונות של האחרים. הכרה זו ממחישה את גבולות הבחירה האישית בהוראה ואת השימוש

בה כנקודת מוצא למשא ומתן. הוראת האמנות נובעת מניסוח אישי אך מפעילה סדרה של התנסויות פרטיות בקרב הילדים, בית הספר, ההורים והקהילה. המרחבים התוכניים והמעשיים בהם עשויים לגעת המשתתפים באמצעות הוראת האמנות יכולים לחרוג מהנתיב הראשוני שסומן בבחירה אישית של המורה. הקשר של המורה עם עבודת התלמידים מאפשר להם להגדיר את הכיוון המתאים להם. מודעות למפת הכיוונים שיוצרים המורה והתלמידים מאפשרת קריאה של תכני ההוראה הנלמדים ושל אפשרויות הרחבה וההעשרה בתכנים נוספים.

המפה המוגשת בלקט זה מציגה סימנים טופוגרפיים של אפשרויות משדה התרבות ושיטות הוראה שניתן להכיל בהוראת האמנות. המפה מכילה סימנים הקשורים באמנים, טכניקות, תחומי אמנות, פסיכולוגיה ועוד. המפה אינה שלימה וניתן לצרף לה תכנים ושיטות נוספים. על ידי סימון המפה ניתן לעקוב אחר כיוון ההוראה ובחירת התכנים. סימון על גבי המפה מציג את התחומים בהם הילדים עוסקים ואת התחומים אליהם ניתן עוד להגיע. המפה מציעה נושאים ושיטות אותם מומלץ ללמוד במסגרת הוראת האמנות ומתאימים לתפיסות הוראה חדשות. המפה נועדה להעניק מסגרת על פיה ניתנת למורה האפשרות לבדוק ולהעריך את התכנים, השיטות, הגישות וההישגים של הוראת האמנות.

מפת הוראת האמנות

העת העתיקה

אמנות פרה היסטורית

אמנות מצרית

אמנות אשורית

אמנות אגאית

אמנות יוון: התקופה הארכאית, התקופה הקלאסית, התקופה ההלניסטית

אמנות אטרוסקית

אמנות רומית

ימי הביניים

אמנות אסלאמית: אסלאם פרסי, אסלאם תורכי, אסלאם ספרדי

אמנות ביזנטית

אמנות רומנסקית

אמנות גותית

הרנסנס

"גותיקה מאוחרת"

רנסנס איטלקי מוקדם

מנייריזם

רנסנס צפוני

בארוק

העידן המודרני

ניאוקלסיציזם

רומנטיקה

אימפרסיוניזם

פוסט אימפרסיוניזם

סימבוליזם

ארט-נובו

קוביזם

פוטוריזם

קונסטרוקטיביזם

דה-סטייל

אקספרסיוניזם

דאדא

סוריאליזם

פופ

פוסט מודרניזם: חזרה לציור, דה-קונסטרוקטיביזם, מציאות מדומה, רב תרבותיות, פמניזם,

מיגדר

סגנונות

ריאליסטי

פיגורטיבי

מופשט

אקספרסיבי

פנטסטי: מיתי, חלומי, הזייתי, בדיוני, מיסטי

אינפנטליסטי

אשלייתי

גיאומטרי

מינימליסטי

מנייריסטי

בארוקי

פרימיטיבי

אמצעים

צורה

אור וצל

צבע
טקסטורה
שיווי משקל
קצב
פרופורציה
מבנה
קו
כתם
חומר
קולאג'
פרוטאג'
פרסקו
ציור פעולה

ראיה
הטעיית עין
תורת האור
פרספקטיבה
גשטאלט

התפקיד החברתי של האמנות

ביקורת
פוליטיקה
סאטירה

תקשורת

חינוך

מידע

קהילה

תחומים

ארכיטקטורה

עיצוב

מיצב

מיצג

צילום

פיסול

ציור

התרחשות

מחשב

גרפיקה

תכנים

היסטוריה

ספרות

מיתולוגיה

פילוסופיה

מדע

פסיכולוגיה

דת

טכנולוגיה

פולחן

חברה

ביטויים

רגש

חום

קור

הבעה

אהבה

חרדה

ינפי

כיעור

שנאה

תבונה

מיניות

רוחניות

מוזרות

עיוות

ייאוש

תקווה

שמחה

עצב

סוגים

פסיפס

ציור קיר

גילוף

הרכבה

יציקה

הדפס

חציבה

ציור פעולה

רישום

עבודות אדמה

קול

אור

ויטראג'

קליגרפיה

גרפיטי

בינלאומיות

אמנות אבוריג'נית

אמנות אפריקנית

אמנות סינית

אמנות יפנית

אמנות הודית

אמנות אינדיאנית: תרבות המאיה

סביבה

ארכיטקטורה

עיצוב מוצר

אופנה

גרפיקה

אינטרנט

קרמיקה

מדיה

צילום מסחרי

תוכנות

תכשיטים

אדריכלות נוף

ייצוג

תערוכה

גלריה

מוזיאון

סרט

הרצאה

הצגה

שקופיות

ספרים

קטלוגים

גלויות

כרזות

משחקים

שיפוט

התבוננות

בחירה

ביקורת

השוואה

פרשנות

דיון

ניתוח

הגדרה

מחקר

עניינים אמנותיים

יצירתיות

מקוריות

חדשנות

אזאנגרד

שמרנות

תרבות

אסתטיקה

הוראה

אינטליגנציה רב ממדית: מוזיקלית, תנועתית, לוגית, מרחבית, חברתית, אישית, לשונית

הוראת אמנות תחומית

תיק עבודות

דפוסים פסיכולוגיים